

สมัยหนึ่ง ชิวโกมารักเดินทางไปเรียนวิชาแพทย์ที่ดักกสิลา เรียนอยู่ ๗ ปี ทรงจำเนื้อหาวิชาต่างๆ ได้ทั้งหมด แต่เรียนไม่จบสักที จึงเข้าไปหาอาจารย์ ถามว่า “ท่านอาจารย์ ผมเรียนศิลปวิทยาได้มาก เรียนได้เร็ว ที่เรียนไว้มิได้เสีย และเรียนมาถึง ๗ ปีแล้วก็ยังไม่จบศิลปวิทยานี้ เมื่อไรจึงจะจบศิลปวิทยานี้สักทีเล่าขอรับ” อาจารย์ตอบว่า “พ่อชิวก ถ้าเช่นนั้น เธอจงถือเสียมแล้วเที่ยวไปรอบๆ กรุงดักกสิลาในระยะ ๑ โยชน์ พบสิ่งที่ไม่ใช่ตัวยา ก็จงนำมาด้วย”

ชิวโกมารักรับคำของอาจารย์แล้วถือเสียมเดินไปรอบๆ กรุงดักกสิลาในระยะ ๑ โยชน์ ไม่พบเห็นสิ่งใดที่ไม่เป็นตัวยาสักอย่างเดียว จึงกลับมาหาอาจารย์ กราบเรียนว่า “ท่านอาจารย์ ผมเดินไปรอบๆ กรุงดักกสิลาในระยะ ๑ โยชน์แล้ว ไม่พบเห็นสิ่งใดที่ไม่เป็นตัวยาสักอย่างหนึ่ง” อาจารย์จึงบอกว่า “พ่อชิวก เธอเรียนจบแล้ว ความรู้เท่านี้พอครองชีพได้”^๔

ข้อความเหล่านี้แสดงให้เห็นอะไร ? สิ่งที่เราได้เห็นก็คือ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งหลายนั้น เป็นแหล่งของยารักษาโรคนานาชนิด ซึ่งถือเป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อมนุษยชาติมหาศาล เมื่อสำรวจดูโดยละเอียดแล้วจะพบว่า ต้นไม้ใบหญ้า เถาวัลย์ พืชพันธุ์นานาชนิด หรือเห็ดที่งอกจากดิน ทั้งหมดมีคุณสมบัติเป็นยารักษาโรคได้

สภาพแวดล้อมของสถานที่ทั่วไป

ข้อมูลซึ่งแสดงสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มิให้เห็นในหลายคัมภีร์และมีเป็นจำนวนมาก ตอนหนึ่งที่เราได้เห็นชัดคือ ข้อความพรรณนาสภาพแวดล้อมอาศรมของพระเวสสันดร ณ เขิงเขาคันธมาทน์ มีความสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายชนิด ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทำให้บรรยากาศร่มรื่นเอื้อเพื่อเกื้อกูลแก่จิตใจ ซึ่งยากจะหาสถานที่แห่งใดในโลกมีความสมบูรณ์เทียบเท่า สภาพแวดล้อมเท่าที่ปรากฏในเรื่องนี้ สามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้^๕

(๑) ต้นไม้ผล

ในบริเวณอาศรมสถานนั้น มีไม้มะม่วง มะขวิด ขนุน ไม้รัง ชมพู สมอพิเภก สมอไทย มะขามป้อม โปธิ และพุทรา ทั้งมะพลับทอง ไทร มะขวิด มะขางหวาน และมะเดื่อ มีผลสุกแดงปลั่ง อยู่ในที่ต่ำ หมู่มไม้ที่มองเห็น ณ เขิงเขาปาเวระตะ ผลอ่องุ่น ผลจันทน์มีรสหวานเหมือนน้ำผึ้ง รวงผึ้งที่ปราศจากตัวผึ้ง คนเอื้อมมือนำมาบริโภคได้เองในอาศรมนั้น ต้นมะม่วงบางต้นก็ผลิดอกออกช่อ

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๙/๑๘๑-๑๘๒.

^๕ สรุปลงสาระสำคัญจาก ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๘๗๖-๒๐๘๖/๔๙๒-๕๐๗.

นกยางกรอก นกโพระดก นกต้อยตีวิด นกกระเรียน เหยี่ยวดำ เหยี่ยวแดง นกช้อนหอย นกพริก
 นกค้ำแค นกแขวก นกกด นกกระเต็นใหญ่ นกคุ่ม นกกระทา นกกระทง นกกระจอก นกกระจาบ
 นกกระเต็นน้อย นกนางเขน นกการเวก นกแอ่นลม นกเงือก นกออก สระมุจลินท์เกลื่อนกล่น
 ไปด้วยฝูงนกนานาชนิด กูร์รองขานขันด้วยเสียงต่าง ๆ กัน

(๕) สัตว์สี่เท้า

อนึ่ง ในป่านั้น มีสัตว์หลากหลายชนิด คือ ราชสีห์ เสือโคร่ง ยักษ์ฉินหน้าดูจพา ช้างพัง
 ช้างพลาย เนื้อทราย เนื้อฟาน ละมั่ง และอีเห็น สุนัขจิ้งจอก หม่าใน บ่าง กระรอก จามรี ชะนี ลิงลม
 ค่าง ลิง ลิงจุ่น ฤๅ ที่ใกล้สระโบกขรณีนั้น มีกวาง กระทิง หมิ วัวป่า แรด หมู พังพอน และงูเห่า
 เป็นจำนวนมาก

สภาพแวดล้อมของอาราม (วัด)

ถามว่า “สภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาซึ่งควรเป็นที่ตั้งของวัดเป็นอย่างไร ?” ครั้งหนึ่ง
 พระเจ้าพิมพิสารพระราชแห่งแคว้นมคธ ทรงสดับพระธรรมเทศนาอนุพุทธิกถาและอริยสัจ ๔
 ทรงบรรลุโสดาบัน กราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ให้ไปฉันภัตตาหารที่พระราชนิเวศน์
 เมื่อพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว พระเจ้าพิมพิสารทรงดำริว่า “พระพุทธเจ้า
 ควรประทับที่ไหนหนอ ที่แห่งใดอยู่ไม่ไกลและไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก การคมนาคมสะดวก ผู้ประสงค์
 พึ่งเข้าเฝ้าได้กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงบ เสียงไม่อึกทึก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำ
 กรรมลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น อย่างกระนั้นเลย เราพึงถวายอุทยานเวพวันแต่ภิกษุสงฆ์
 มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข”

เมื่อทรงดำริอย่างนี้แล้ว พระเจ้าพิมพิสารก็ได้น้อมถวายอุทยานเวพวันแต่พระพุทธเจ้า
 เพื่อทำเป็นวัด คำว่า “เวพวัน” แปลว่า สวนไผ่ อุทยานนี้ตั้งอยู่ใกล้เชิงเขาเวภาระ ซึ่งเป็นหนึ่งใน
 ภูเขาสำคัญ ๕ ลูก ประกอบด้วย (๑) คิชฌกูฏ (๒) การกฏ (๓) เวปุลละ (๔) เวภาระ และ (๕) อิลิสิลิ
 ที่สำคัญคืออุทยานเวพวันอยู่บนริมฝั่งแม่น้ำสรัสวดี

เวพวันเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา เดิมเป็นพระราชอุทยานของพระเจ้าพิมพิสาร
 จึงอุดมสมบูรณ์ด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มีความงดงามน่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง เมื่อยกฐานะ

^๖ คำว่า “อุทยาน” เป็นภาษาสันสกฤต ภาษาบาลีว่า “อุทยาน” แปลว่า สถานที่ซึ่งคนทั้งหลายแหงนชม
 (ดอกไม้และผลไม้เป็นต้น)เดินไป หมายถึง สวนหลวงที่เป็นสาธารณะ สวนสาธารณะที่ทางการบ้านเมืองจัดดูแล
 ให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน มีการจัดแต่งโดยปลูกต้นไม้ใหญ่เล็ก ไม้ดอกไม้ประดับ

เป็นวัดแล้ว พระเจ้าพิมพิสารทรงภูมิใจมาก ทรงถือว่าดินแดนอันรุ่งเรืองไปด้วยยศมีแห่งธรรมนี้จะเป็นแหล่งพักใจของชาวพุทธทั่วไป ในขณะที่พระนางเขมาอัครมเหสีของพระองค์ไม่เคยเสด็จไปวัดเวฬุวันเลยและไม่ประสงค์จะเสด็จไป วันหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารประสงค์จะให้พระนางเขมาเสด็จไปเวฬุวัน จึงรับสั่งให้กวี (นักกลอน) แต่งบทประพันธ์สรรเสริญเวฬุวัน ดังนี้

ผู้ใดมิได้เห็นมหาเวฬุวันอันนารีธรรมย์ เป็นสถานที่ประทับของพระสุคตและเหล่าอริยสาวก ผู้นั้นชื่อว่ามิได้เห็นสวนนันทวัน (ของท้าวอมรินทรสักกเทวราช) ส่วนผู้ใดได้เห็นมหาเวฬุวัน ซึ่งถือเป็นสวนนันทวันที่นำเปล็ดเปล็นของมนุษย์ ผู้นั้นชื่อว่าได้เห็นสวนนันทวันของท้าวอมรินทรสักกเทวราช พวกเขาเทพพากันทั้งสวนนันทวันมายังโลกมนุษย์ เพื่อชื่นชมมหาเวฬุวันอันนารีธรรมย์ เพลินชมกันอย่างไม่รู้เบื่อ มหาเวฬุวันเกิดขึ้นด้วยบุญของพระราชา งามสง่าด้วยพุทธานุภาพของพระศาสดา ใครเล่าจักพรรณนาความงามนั้นให้ครบถ้วนได้

อีกกรณีหนึ่ง เป็นเรื่องการสร้างวัดเชตวันในสมัยพุทธกาลเช่นกัน เดิมทีสถานที่ตั้งของวัดเชตวันนี้เป็นอุทยานของเจ้าเชต ต่อมาอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ซื้อมาเพื่อดำเนินการสร้างวัดถวายพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นที่พักจำพรรษาของภิกษุสงฆ์ ในการดำเนินการก่อสร้างนั้น ได้มีการวางแผนอย่างดี เพื่อทำให้เป็นที่รื่นรมย์ (เป็นอาราม) ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจสำหรับภิกษุสงฆ์และประชาชนทั่วไป มีการสร้างวิหารไว้หลายหลัง สร้างที่หย่อนใจ ชุ่มประดู ศาลาหอนัน สถานที่จงกรม บ่อน้ำ ศาลากลางน้ำ สระโบกขรณี มณฑปเป็นต้น^๗ มีข้อความพรรณนาสภาพแวดล้อมของวัดเชตวัน ไว้ตอนหนึ่งว่า

อนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้นให้สร้างวิหารอันเป็นที่รื่นรมย์ใจ ในภูมิภาคอันนารีธรรมย์ ด้วยการบริจาคเงิน ๑๘ โกฏิ (๑๘๐ ล้าน) ให้สร้างพระคันธกุฎี^๘ เพื่อพระทศพลตรงกลาง ศาลารายและปะรำเป็นต้น สร้างสระโบกขรณี (สระบัว) ที่จงกรม ที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน ในอวาสอันเป็นที่อยู่แห่งหนึ่ง โดยแยกเป็นส่วนหนึ่งสำหรับพระมหาเถระ ๘๐ รูป รายล้อมพระคันธกุฎีของพระพุทธเจ้า

ในวัดพระเชตวันนั้น นอกจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอันนารีธรรมย์อื่นๆ แล้ว ยังมีสถานที่ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งจรรโลงใจให้เกิดศรัทธา และก่อให้เกิดทัศนาคูตตริยะเมื่อได้มองดู เรียกว่า “มหาเคหะ (เรือนใหญ่) ๔” หลัง คือ (๑) กเรริกุฎี (๒) โกสัมพกุฎี (๓) คันธกุฎี (๔) สลพาการ

^๗ วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๗/๑๑๗-๑๑๙.

^๘ คำว่า “คันธกุฎี” แปลว่า กระท่อมที่อบวลด้วยกลิ่นหอม หมายถึงที่พักของนักบวช ในที่นี้หมายถึงกุฎีที่พักของพระพุทธเจ้า บางทีเรียกว่า “มหาคันธกุฎี” เพราะมีความสำคัญเป็นพิเศษ มีความอลังการ

ก็

เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง que แสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาสัมพันธ์กับการปฏิบัติธรรม พระพุทธเจ้าทรงกำหนดแนวปฏิบัติสำหรับฆตเกลากิเลสไว้ให้ภิกษุสงฆ์ถือปฏิบัติ เฉพาะประเด็น ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาโดยตรง ได้แก่

จุดข้อที่ ๘ อารัญญิกังคะ แปลว่า องค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร หมายถึง หลักของภิกษุถือ ปฏิบัติโดยไม้อยู่ในที่เสนาสนะ (ที่นั่งที่นอน) ใกล้บ้าน แต่อยู่ห่างจากบ้านอย่างน้อย ๒๕ เส้น สาเหตุ ที่กำหนดให้ผู้ประสงค์จะฆตเกลากิเลสต้องอยู่ในป่าก็ด้วยเหตุว่า ป่าคือสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยา ที่เอื้ออำนวยแก่การฆตเกลากิเลส ทำให้จิตใจเป็นสมาธิมั่นคง อันตรายจากกามารมณ์ไม่มารบกวน จิตใจ หายสะตุงกลัว ละความเยื่อใยในชีวิตได้ มีโอกาสลี้มลงรสอันเกิดจากความสด (วิเวก)

จุดข้อที่ ๙ รุกขมุขิกังคะ แปลว่า องค์แห่งผู้ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร หมายถึง หลักของภิกษุ ผู้ถือปฏิบัติโดยอยู่โคนไม้ ไม้อยู่ในที่มุงบัง

จุดข้อที่ ๑๑ โสสานิกังคะ แปลว่า องค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร หมายถึง หลักของภิกษุ ผู้ถือปฏิบัติโดยอยู่แรมคืนในป่าช้าเป็นประจำ

มีเกณฑ์สำหรับพิจารณาว่า สถานที่ใดเหมาะหรือไม่เหมาะสำหรับการปฏิบัติธรรม ข้อมูลใน คัมภีร์พระพุทธศาสนาระบุไว้ชัดว่า สถานที่ปฏิบัติซึ่งเหมาะแก่การเจริญสมาธิควรเป็นที่แห่งเดียวกับ ที่อาจารย์สอนอาศัยอยู่ แต่ถ่าไม่สะดวกด้วยเหตุใด ๆ ควรไปหาสถานที่เหมาะเกื้อกูลแก่การปฏิบัติ **โดยเว้นสถานที่ที่มีข้อเสีย ๑๘ ประการ** ดังนี้ (๑) ที่ใหญ่มีคนอยู่มาก (๒) ที่ใหม่ (๓) ที่เก่าเกินไป (๔) ที่ติดทางเดิน (๕) ที่มีสระหิน (๖) ที่มีสวนผัก (๗) ที่มีไม้ดอก (๘) ที่มีไม้ผล (๙) ที่มีคนไปมา มาก (๑๐) ที่ติดเมือง (๑๑) ที่ติดป่าไม้ (๑๒) ที่ติดที่นา (๑๓) ที่มีคนไม่ถูกกันอยู่อาศัยร่วมกัน (๑๔) ที่ติด ทำน้ำท่าบก (๑๕) ที่อยู่ห่างไกลในชนบท (๑๖) ที่ติดพรมแดน (๑๗) ที่ไม่เป็นสัปปายะ (๑๘) ที่ที่หา กัลยาณมิตรไม่ได้ จะเห็นว่า สถานที่ที่มีข้อเสียเหล่านี้ส่วนมาก ล้วนตั้งอยู่ในตำแหน่งที่อาจมีการทำลาย สภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาทั้งสิ้น เช่น สถานที่ใหญ่มีคนอยู่มาก ที่ติดเมือง ที่ติดที่นา

ผู้จะปฏิบัติกรรมฐานควรเลือกหาสถานที่ที่มีองค์ประกอบ ๕ ประการดังนี้ (๑) ไม่ไกลนัก ไม่ใกล้นัก ไปมาสะดวก (๒) กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนไม่อีกทึบ (๓) ปราศจากการรบกวน ของเหลือบยุง ลมแดด สัตว์เลื้อยคลาน (๔) เมื่ออยู่ที่นั่นไม่ขัดสนปัจจัยสี่ (๕) มีพระเถระผู้เป็นพหูสูต ซึ่งจะสามารถเข้าไปสอบถามข้อสงสัยได้^{๑๒}

^{๑๒} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๑/๑๗-๑๙.

ห้ามภิกษุใช้น้ำที่มีสิ่งมีชีวิตอยู่รดหญ้าหรือดิน ภิกษุใดฝ่าฝืนทำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ดังข้อความในสัปตปาณกสิกขาบทที่ ๑๐ ว่า “ก็ภิกษุใดรู้ยู่ว่าน้ำมีสิ่งมีชีวิต รดหรือใช้ให้รดหญ้าหรือดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๑๗}

ในหมวดเสขียวัตตร^{๑๘} มีข้อความแสดงความเอื้อเฟื้อต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติโดยห้ามภิกษุถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนของเขียวหรือน้ำ ภิกษุใดฝ่าฝืนทำ ต้องอาบัติทุกกฏ ดังข้อความในสิกขาบทเหล่านี้ดังนี้

“พึงทำความสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนของเขียว”

“พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ”

“พึงทำความสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ”

อีกตอนหนึ่ง มีพุทธภาษิตที่แสดงถึงความเอื้อเฟื้อต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติว่า “บุคคลนั่งหรือนอนได้ร่มเงาของตนไม่ได้ ไม่พึงหักรากงอกกิ่งก้านของตนไม้นั้น เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรคือคนแล้ว”^{๑๙}

แม้พวกเราจะคิดว่า ต้นไม้ใบหญ้าเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจ แต่ควรแสดงความกตัญญูรู้คุณของตนไม้นั้น เหมือนดังที่นกแขกเต้ารู้คุณของต้นไม้ที่ครั้งหนึ่งตนได้อาศัยดอกผลเป็นอาหารครั้งหนึ่ง เมื่อท้าวสักกะถามว่า “หมู่ต้นไม้ไม่มีใบเขียวชอุ่ม มีผลดาดดาษ มีอยู่เป็นจำนวนมาก ทำไมหนองใจของนกแขกเต้าจึงยินดีต้นไม้แห่งเป็นโพรงไม่สร้างซา”

นกแขกเต้าตอบว่า “ผลของต้นไม้นี้ ข้าพเจ้าอาศัยกินอยู่หลายปี แม้ไม่มีผล ข้าพเจ้ารู้แล้ว แต่ก็ยังรักษาไมตรีนั้นไว้เหมือนเดิม นกเหล่าใดต้องการผลไม่จึงคบหา รู้ว่าไม่มีผลก็ละทิ้งต้นไม้ นั้นไป นกเหล่านั้นเป็นพวกเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน โง่เขลา เป็นผู้ทำลายพวกพ้อง”^{๒๐}

^{๑๗} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๔๐/๓๑๔.

^{๑๘} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๒-๖๕๔/๗๓๒-๗๓๔.

^{๑๙} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๔๖๙/๒๙๘.

^{๒๐} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๐-๓๓/๓๐๕-๓๐๖.

ความสรุป:

**พระพุทธศาสนาบันทึกข้อความเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยา
ไว้ในคัมภีร์เป็นจำนวนมากเพื่อแสดงความเชื่อมโยงระหว่าง
มนุษย์กับสรรพสิ่งในธรรมชาติตามกรอบทฤษฎีปฏิบัติจสมุปปาท**

ข้อความจำนวนมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยา พร้อมกันนั้นก็มีความแสดงความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตมนุษย์ และสัตว์โลกประเภทอื่นๆ ในทุกมิติ ถ้ามองว่า ข้อนี้มีนัยสำคัญอย่างไร ?

“ปฏิบัติจสมุปปาท” แปลว่า การเกิดขึ้นโดยอาศัยกัน มีหลักการโดยสรุปว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ” ปฏิบัติจสมุปปาท ถือเป็นทฤษฎีสำคัญของพระพุทธศาสนา เพราะทฤษฎีนี้เองทำให้ความเชื่อแบบ “ปุพเพกตวาท อิศรณิมมานวาท และอเหตุปัจจัยวาท”^{๒๐} ลดความเข้มข้นลงไป จากทฤษฎีปฏิบัติจสมุปปาท ทำให้เข้าใจชัดเจนว่า สรรพสิ่งมีความสัมพันธ์กันเชิงเหตุผลในแนวราบและเป็นไปแบบ ๒ ทิศทาง

พระพุทธศาสนาแสดงโลกไว้ ๓ ประเภท คือ

โลก ๓ ประเภทที่ ๑ : สังขารโลก โลกคือสังขาร ได้แก่สภาวะธรรมทั้งปวงที่มีการปรุงแต่งตามเหตุปัจจัย สัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ และโอกาสโลก โลกอันกำหนดด้วยโอกาส โลกอันมีในอวกาศ หมายถึงจักรวาล

โลก ๓ ประเภทที่ ๒ : มนุษย์โลก โลกคือหมู่มนุษย์ เทวโลก โลกคือหมู่เทพ หมายถึงสวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น และพรหมโลก โลกคือหมู่พรหม หมายถึงสวรรค์ชั้นพรหม

โลก ๓ ประเภทที่ ๓ : กามโลก โลกของสัตว์ที่ยังแสวงกามคุณคืออารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๕ หมายถึง อบาย ๔ มนุษย์โลกและกามาวจรสวรรค์ ๖ ชั้น รูปโลก โลกของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌาน หมายถึง อรูปพรหม ๑๖ ชั้น และอรูปโลก โลกของสัตว์ผู้เข้าถึงอรูปฌาน หมายถึง อรูปพรหม ๔ ชั้น

ทุกอย่างทั้งหมดที่กล่าวมา มีความเชื่อมโยงกันทั้งด้านกายภาพและจิตภาพ (หรือทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม) สรรพสิ่งมีความสัมพันธ์กันเชิงเหตุผลแบบ ๒ ทิศทาง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป

^{๒๐} คำว่า “ปุพเพกตวาท หรือปุพเพกตเหตุวาท” หมายถึงลัทธิที่เชื่อว่า สุขทุกข์ทั้งปวง เป็นเพราะกรรมเก่า คำว่า “อิสรณิมมานวาท” หมายถึงลัทธิที่เชื่อว่า สุขทุกข์ทั้งปวง เป็นเพราะการบันดาลของเทพผู้เป็นใหญ่ คำว่า “อเหตุปัจจัยวาท” หมายถึงลัทธิที่เชื่อว่า สุขทุกข์ทั้งปวง เป็นไปสุดแต่โชคชะตาลอยๆ ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ลัทธิทั้ง ๓ นี้ถือว่า สรรพสิ่งมีความสัมพันธ์กันเชิงเหตุผลเหมือนกัน แต่เป็นความสัมพันธ์แบบแนวตั้งหรือแนวตั้งและเป็นไปแบบทิศทางเดียว

โดยเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกัน สรรพสิ่งทะเลื่อมติดถึงกันได้ ชาวพุทธเชื่อว่า หมูสัตว์ที่อยู่ในภพภูมิต่างๆ รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สามารถทะเลื่อมติดถึงกันได้ เมื่อทำคุณงามความดีบางอย่างเสร็จสิ้นแล้ว จึงนิยมแผ่เมตตาแก่กันและกันทั้งโดยเจาะจงและไม่เจาะจงว่า “ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้มีเวรต่อกันและกัน อย่าได้พยายามทำร้ายซึ่งกันและกันเลย อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจเลย จงมีความสุขกายสุขใจ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด” สัตว์ทุกกำเนิดอาศัยกันและกัน มนุษย์กับต้นไม้หญ้าอาศัยกันและกัน สัตว์ปีกกับสัตว์สี่เท้าอาศัยกันและกัน สัตว์บกกับสัตว์น้ำอาศัยกันและกัน มนุษย์กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเช่นลมฟ้าอากาศอาศัยกันและกัน

เวลาเราพูดถึงเมืองที่ทันสมัยเจริญก้าวหน้าด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ เรามักนึกถึงตึกสูงสำนักงานที่ทันสมัย ถนนหนทางกว้างสวยงาม รถยนต์วิ่งกันไปมา ผู้คนพลุกพล่าน ซึ่งทุกอย่างที่กล่าวมาล้วนเป็นการสร้างสรรค์ด้วยเทคโนโลยี แต่ข้อมูลในคัมภีร์พระพุทธศาสนากลับแสดงให้เห็นลักษณะของเมืองที่ทันสมัยในทิศทางตรงกันข้าม ขอให้ดูกรุงเวสาลีเป็นตัวอย่าง กรุงเวสาลีนี้ถือเป็นต้นแบบของเมืองที่ทันสมัยเจริญก้าวหน้าในยุคหนึ่ง มีบทพรรณนาว่า^{๒๒} “กรุงเวสาลีที่อุดมสมบูรณ์ มีอาณาเขตกว้างขวาง พลเมืองมาก มีคนคับคั่ง หาข้าวปลาอาหารง่าย มีปราสาท ๗,๗๐๗ หลัง เรือนยอด ๗,๗๐๗ หลัง สวนดอกไม้ ๗,๗๐๗ แห่ง สระโบกขรณี (สระบัว) ๗,๗๐๗ สระ” ข้อมูลนี้เป็นหลักฐานยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่า สภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์และสัตว์อื่นๆ ในโลกนี้ ไม่ว่าจะยุคอดีตหรือปัจจุบัน

มนุษย์อยู่ในโลกนี้แต่เพียงผู้เดียวไม่ได้ ช้างม้าวัวควายก็อยู่ในโลกแต่เพียงผู้เดียวไม่ได้ นกหนูงูตะขาบอยู่ในโลกนี้แต่เพียงผู้เดียวก็ไม่ได้ ต้นไม้ใบหญ้า แม่น้ำภูเขาที่อยู่ในโลกนี้แต่เพียงสิ่งเดียวก็ไม่ได้ ทุกผู้ทุกตัวตนและทุกสิ่งทุกอย่างต้องอาศัยกันและกันเพื่อการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปในรูปแบบต่างๆ เช่น

- เกื้อหนุน สร้างสรรค์ ดูแลรักษา เลี้ยงดูกันให้เกิดมีขึ้น ให้ตั้งอยู่ได้
- เป็นอาหารของกันและกันเพื่อให้วัฏจักรของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปอยู่ในความสมดุล
- ขัดแย้ง ต่อกัน เบียดเสียด เบียดเบียนกัน เพื่อให้เกิดวิวัฒนาการไปสู่สิ่งใหม่ๆ

ข้อมูลเชิงนิเวศวิทยาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จึงไม่ใช่เป็นเพียงบันทึกเพื่อการศึกษาแล้วจบเท่านั้น แต่เป็นความพยายามของปราชญ์โบราณที่จะแสดงให้เห็นว่า มนุษย์ซึ่งมักจะถือว่าตัวเองเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่งในจักรวาลนั้น จำเป็นต้องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยา

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๖/๑๗๙.

ชีวิตจึงจะดำเนินต่อไปโดยไม่มีปัญหา ทำยที่สุดแล้วมนุษย์จะอาศัยเพียงวัตถุสิ่งของที่เป็นผลผลิตด้านเทคโนโลยีเท่านั้นเพื่อการดำรงชีพ โดยไม่อาศัยสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาอื่น ๆ คงไม่ได้ ปัญหาความทุกข์ยากมากมายของมนุษย์อันเกิดจากภัยธรรมชาติในปัจจุบันหนักหนาสาหัสเกินกว่าภูมิปัญญาของมนุษยชาติจะแก้ไขได้ เป็นเครื่องยืนยันว่า “นี่คือผลของการที่มนุษย์ได้ตัดความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยา หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ” ทั้ง ๆ ที่ เป็นความสัมพันธ์โดยธรรมชาติ ไม่ใช่ความสัมพันธ์ที่เกิดจากการสรรค์สร้างของใคร ที่สุดของที่สุดแล้ว ในสากลจักรวาลนี้ ธรรมชาติเท่านั้นที่อยู่ได้ ในขณะที่มนุษย์จะอยู่ไม่ได้

* * * * *